

1 Αυγούστου 2023

Τα δεξιά μέρη του αγίου άρτου στην Προσκομιδή

Ορθοδοξία / Θεία Λατρεία

Παναγιώτης Σκαλτσής, Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.

Ερώτηση: Στο έντυπο Ευχολόγιο υπάρχει σύντομος ερμηνεία για το ποια είναι τα δεξιά μέρη του αγίου άρτου και που τίθενται κατά την Προσκομιδή το άγιο Ποτήριο, η σφραγίδα της Θεοτόκου και οι λοιπές μερίδες των αγίων. Πως τίθεται ιστορικά το θέμα αυτό και ποια η βαθύτερη ερμηνεία του; π. Χ.Π.

Πράγματι, στο έντυπο Ευχολόγιο, μετά τον 17ο αι., εντάχθηκε η ως άνω ερμηνεία, όπου γίνεται λόγος για το άφραστο και ακατάληπτο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας, τονίζεται ο θυτικός χαρακτήρας της Προσκομιδής και προσδιορίζονται ακριβώς τα δεξιά και αριστερά μέρη του αγίου άρτου. «Πρόδηλόν ἐστιν - σημειώνεται στο κείμενο -, ὅτι τά ἐν οἷς οὐ τίθεται τό ἅγιον Ποτήριον μέρη, εἰσι τά δεξιά τοῦ ἁγίου ἄρτου· τά δέ λοιπά, ἐν οἷς κεῖται τό ἅγιον Ποτήριον ὑπάρχει τά ἀριστερά. Καί εἰς μέν τό δεξιόν μέρος, τίθεμεν τήν μερίδα τῆς Παναγίας (καθ'ὸ καί τήν λόγχευσιν ποιοῦμεν), κατὰ τόν προφήτην λέγοντα· Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου. Εἰς δέ τό λοιπόν, τίθεμεν τās λοιπὰς μερίδας τῶν ἁγίων· ἅς οὐ πλείους, οὐδ' ἐλάττους, ἀλλ' ἐννεά τιθέμεθα, κατὰ μίμησιν τῶν οὐρανίων ταγμάτων»[\[1\]](#).

Το ὄλο ζήτημα περί των δεξιῶν και των αριστερῶν του αγίου ἄρτου στην Πρόθεση προέκυψε τον 17ο αι., ὁπότε και στο Ἅγιον Ὅρος δημιουργήθηκε σχετική ἔριδα η οποία «ἐτάραξε τās συνειδήσεις τῶν ἀπλοϊκῶν μοναχῶν»[\[2\]](#), ὁπως γράφει ο τότε ἐπίσκοπος Κορυτσᾶς Ευλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης. Η διευκρίνιση εκ των υστέρων ὅτι τα δεξιά του ἄρτου εἶναι το σημεῖο ὅπου βρίσκεται το IC και τα αριστερά «ἐν ᾧ ἐστὶ τό ΧC» δέν ξεκαθάρισε τά πράγματα[\[3\]](#). «Νομίζω - σημειώνει πάλι ο Κουρίλας - ὅτι μόνον παρεξήγησις τοῦ ὄρου δεξιά καί ἀριστερά, καί οὐδέν ἕτερον ἦν τό προκαλέσαν τήν ἔριδα, μή σαφηνιζομένου, ἂν ὡς πρὸς τόν ἅγιον ἄρτον ἢ ὡς πρὸς τόν ἱερουργοῦντα λέγωνται ταῦτα»[\[4\]](#).

Αφορμή γι'αυτή τη συζήτηση-έριδα έδωσαν δύο κείμενα. Πρώτον το έντυπο Ευχολόγιο του 1609 σε επιμέλεια Αντωνίου Πινέλλου. Δεύτερον είναι η επιστολή που έστειλε το έτος 1650 στους αγιορείτες ο προηγούμενος της μονής Βατοπαιδίου Βενέδικτος από την Κρήτη [\[5\]](#). Στα εν λόγω κείμενα ως δεξιά του άρτου προσδιορίζεται το μέρος όπου είναι το άγιο ποτήριο και το γράμμα ΧΣ. Ο Βενέδικτος ισχυρίζεται ακόμη ότι πρέπει «νά θέτωμεν τάς μερίδας τῆς τε Παναγίας καί τῶν αγίων ὅλας ὁμοῦ εἰς τό μέρος ἐκεῖνο»[\[6\]](#). Η υποχρέωση μάλιστα των αγιορειτών από τον Επίσκοπο Ιερισσού και Αγίου Όρους (αγνώστου ονόματος) να τελούν την Προσκομιδή διαφορετικά από την επικρατούσα παράδοση[\[7\]](#) συνέβαλε προφανώς στην παρέμβαση του Οικουμενικού Πατριαρχείου με Επιστολή του πατριάρχη Διονυσίου Γ΄ του Βαρδαλή (1662-1665)[\[8\]](#) με την οποία επιτιμάται ο Επίσκοπος δια «τάς καινάς διδασκαλίας καί ματαιολογίας», τις οποίες δεν πρέπει να αποδέχεται κανείς[\[9\]](#).

Σύμφωνα με τη χειρόγραφη παράδοση[\[10\]](#) ακολούθησε ευρεία συζήτηση για το θέμα των δεξιών και αριστερών του άρτου. Βασικό πρόσωπο στη συζήτηση αυτή ήταν ο ιερομόναχος Θεόκλητος, εκκλησιάρχης και δομέστιχος της ιεράς και βασιλικής μονής των Ιβήρων, ο οποίος στον αποδεικτικό λόγο περί της Προσκομιδής του αγίου άρτου που συνέταξε γράφει: «ὅπως τά δεξιά αὐτοῦ εἰσὶν εἰς τά ἀριστερά τοῦ ἱερέα, καί τά ἀριστερά αὐτοῦ εἰς τό μέρος ὁπού εἶναι τό ἅγιον ποτήριον· καί πώς πρόπον εἶναι καί εὐλογον νά θέτεται τῆς Παναγίας ἡ μερίδα εἰς τά δεξιά τοῦ ἀγίου ἄρτου καί τῶν αγίων εἰς τά ἀριστερά, καί τῶν ὀρθοδόξων

Χριστιανῶν ὑπό κάτω κατά τήν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καί τās μαρτυρίας τῶν ἁγίων Πατέρων καί διδασκάλων»[\[11\]](#).

Ο Θεόκλητος τις θέσεις του, οι οποίες και εν συνεχείᾳ επικράτησαν, τις στηρίζει σε παλαιότερα κείμενα ὅπως π.χ. του μεταβυζαντινοῦ ερμηνευτῆ της θείας Λειτουργίας Ἰωάννου Ναθαναήλ[\[12\]](#) και πιο παλαιά του ἁγίου Συμεῶν Θεσσαλονίκης, ἀλλά και ἄλλων ερμηνευτῶν της Λειτουργίας.

Ο ἅγιος Συμεῶν σημειώνει χαρακτηριστικά· «Ὁ ἱερεύς καί ἑτέραν λαβῶν προσφοράν, ἐκ τῆς ἐν μέσῳ στραγγίδος μίαν ἐξάγει μερίδα διά τῆς λόγχης, καί εἰς τιμήν καί μνήμην προσάγει τῆς Θεομήτορος. Καί ταύτην ἐκ δεξιῶν τοῦ ἐν τῷ δίσκῳ ἱεροῦ ἄρτου τίθησιν. Αὐτός μὲν γάρ ὁ ἄρτος ἀντίτυπος ἐστίν ἔτι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ· ἡ μερίς δέ ἐκείνη ἀντ' αὐτῆς τῆς τοῦτον τεκούσης παρθενικῶς. Σωζομένης οὖν κἄν τῷ τύπῳ τῆς ἀληθείας, παρίσταται ἡ βασιλίσσα ψαλμικῶς ἐκ δεξιῶν τοῦ Υἱοῦ καί βασιλέως Χριστοῦ, τās πρώτας τιμάς ὡς μήτηρ κομιζομένη. Πρῶτον καί γάρ τό δεξιόν»[\[13\]](#).

Ὅσο και αν το ως ἄνω ζήτημα φαίνεται μικρό και σχολαστικό, ἡ αντιμετώπισή του δείχνει πόσο ευαίσθητοι εἶναι ὅσοι ἀγαποῦν και τηροῦν τὴν ἀκρίβεια της λειτουργικῆς εὐταξίας. Το κριτήριο προς τὴν κατεύθυνση αὐτή εἶναι πάντως ἡ βαθιά γνώση των κειμένων της παράδοσής μας και ο σεβασμός στη σπουδαιότητα των συμβολισμῶν της θείας Λατρείας. Ἡ περί Προσκομιδῆς ἐρίδα, που ἀπό παρεξήγηση και ἀμάθεια δημιουργήθηκε κατά τον 17ο αἰ. στο Ἅγιο Ὄρος, ἔληξε σύντομα μετά και τις παρεμβάσεις του Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Το αἴσιο αὐτό τέλος ἀποτυπώνεται και στην διάταξη που ἐντάχθηκε στο Εὐχολόγιο «περί του τίνα τα δεξιὰ του ἁγίου ἄρτου». Ὅπως δηλαδή βλέπει ο ἱερέας και ἀριστερά του εἶναι τα δεξιὰ του ἄρτου. Ἀπό τὴν πλευρά δε του Ποτηρίου και στο δεξιὸ χέρι του ἱερέα εἶναι τα ἀριστερά του ἄρτου.

Παραπομπές:

[\[1\]](#)Εὐχολόγιον τό Μέγα, Ἐκδοτικός Οἶκος «Ἀστήρ», Ἀθῆναι ἄ.ἔ., σ. 46.

[\[2\]](#)Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου (†νῦν Ἐπισκόπου Κορυτσᾶς), «Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμεναι ἀπόπειραι ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ», ἐν *Νέα Σιών* Θ' (1938) 430.

[3] Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, *Αί τρεῖς Λειτουργίαι κατά τούς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθήναι 2¹⁹⁸², σσ. 234-235.

[4] Εὐλογίου Κουρίλα (τῆν Ἐπισκόπου Κορυτσαῖς), ὀ.π.

[5] Θεοδώρου Γιάγκου, *Τά ἔργα τοῦ Συμεών Θεσσαλονίκης ὡς πηγή τῶν Νομοκανονικῶν Συλλογῶν τῆς Τουρκοκρατίας*, ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 87-88.

[6] Χφ Λάυρας Ω28, φ.19^β.

[7] Βλ. Παναγιώτη Σωτηρούδη (περιγραφή), *Ἱερά Μονή Ἰβήρων. Κατάλογος Ἑλληνικῶν Χειρογράφων*, τόμος ΙΑ΄ (1387-1568), Ἅγιον Ὅρος, 2007, σ. 145.

[8] Μανουήλ Ἰ. Γεδεών, *Ὁ Ἄθως* [Νεοελληνικά Μελετήματα 11, Νέα Σειρά], ἐκδ. Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1990, σ.150.

[9] Χφ. Ἰβήρων 1460, φ.38^α.

[10] Βλ. σχετικά Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ, «Ἡ περί Προσκομιδῆς ἔριδα στό Ἅγιον Ὅρος τόν 17^ο αἰώνα», ἐν «*Ἱερουργοί καί Φιλοθεάμονες*».Κεφάλαια Ἱστορίας καί Θεολογίας τῆς Λατρείας [Λειτουργικά καί Ὑμνολογικά Παράλληλα -1], ἐκδ. Δέσποινα Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 687-705.

[11] Χφ. Ἰβήρων 1460, φ.3^α. Χφ. Καρακάλλου 240, φ. 1^α.

[12] Ἰωάννου Ναθαναήλ, *Ἡ θεία Λειτουργία μετά ἐξηγήσεων διαφόρων διδασκάλων*, In Venetia 1558, κεφ. οδ΄, σ.λ΄.

[13] Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος...*, 4Γ΄, PG 155, 280C.

PERMANENTLY_REMOVED